

Nr 138.

Kungl. Maj:ts nådiga proposition till riksdagen med förslag till lag om förfogande över viss egendom vid krig, krigsfara eller andra utomordentliga, av krig föranledda förhållanden; given Stockholms slott den 4 april 1916.

Under återopande av bilagda i statsrådet och lagrådet hållna protokoll vill Kungl. Maj:t härmed, jämlikt § 87 regeringsformen, föreslå riksdagen att antaga härvid fogade förslag till lag om förfogande över viss egendom vid krig, krigsfara eller andra utomordentliga, av krig föranledda förhållanden.

Kungl. Maj:t förbliver riksdagen med all kungl. nåd och ynnest städse välbevågen.

GUSTAF.

Berndt Hasselrot.

Förslag

till

Lag

om förfogande över viss egendom vid krig, krigsfara eller andra utomordentliga, av krig föranledda förhållanden.

Härigenom förordnas som följer:

1 §.

Vid krig eller krigsfara, vari riket befinner sig, eller andra utomordentliga, av krig föranledda förhållanden äge Konungen, på sätt i denna lag stadgas, påfordra, att egendom till kronan avstås eller eljest ställes till dess förfogande.

2 §.

Finnes med hänsyn till förhållanden, varom i 1 § förmäles, att genom fri föryttring eller förbrukning av vara, som är för krigsbruk erforderlig eller eljest av betydelse för det allmänna, eller ock genom undanhållande av sådan vara från förbrukning svårighet kan uppstå att tillgodose allmänt behov, vare innehavare av varan, om den uppenbarligen ej är för honom eller hans hushåll oundgängligen behöfvig, pliktig att, där Konungen så förordnar, mot ersättning avstå varan till kronan.

3 §.

I avbidan å förordnande, som i 2 § sägs, om avstående av vara till kronan, äge Konungen beslagtagna varan. Har ej inom trettio dagar från beslagtagandet Konungen förordnat om varans avstående, äge innehavaren av varan hos Konungens vederbörande befallningshavande göra framställ-

ning om beslagets hävande. Där ej Konungen inom fjorton dagar efter det sådan framställning skett meddelar förordnande, som nyss är sagt, skall, ändå att Konungen icke förordnat om beslagets hävande, detsamma upphöra att gälla.

Innehavare av vara, som tagits i beslag, må under beslagstiden ej förfoga över varan annorledes än till bruk för sig och sitt hushåll och är pliktig under samma tid taga vård om varan. Ersättning skall lämnas för de särskilda kostnader för varans vård, som må hava av beslaget förorsakats, ävensom, där beslaget häves eller eljest upphör att gälla, för skada, som till följd av beslaget kan hava uppkommit å varan. Förordnar Konungen om varans avstående, skall ersättning enligt 2 § utgå med samma belopp som om förordnandet meddelats vid tiden för beslagtagandet.

4 §.

Finnes med hänsyn till förhållanden, varom i 1 § förmäles, erforderligt, att anläggning eller annan egendom, som är avsedd eller kan användas för tillverkning, beredning, reparation eller tillhandahållande av vara eller transportmedel eller ock för transport, tages i anspråk för tillgodoseende av allmänt behov, vare egendomens innehavare pliktig att, där Konungen så förordnar, mot ersättning såväl ställa egendomen med tillhörande inredning och utrustning till kronans förfogande eller med densamma utföra arbete för kronans räkning som vidtagna den förändring eller förflyttning med avseende å egendomens inredning eller utrustning, som påkallas. Vad nu sagts gälle ock i fråga om byggnader, som erfordras till bostad för arbetare och annan driftspersonal eller till upplag för materialier.

5 §.

Ersättning, som i denna lag avses, skall utgå efter de grunder, varom i gällande lag angående skyldighet för kommuner och enskilda att fullgöra rekvisitioner för krigsmaktens behov förmäles, och skall angående sätt och tid för ersättningens bestämmande och erläggande gälla vad i samma lag stadgas om likvid för fullgjord rekvisition.

6 §.

Har Konungen förklarat sådana förhållanden, som i 1 § avses, vara för handen, skall det åligga en var att, vid förfrågan av Konungens befallningshavande eller enligt dess uppdrag av kronobetjänt, lämna upplysning

angående sitt innehav av vara, varom i 2 § förmäles, så ock om dennas myckenhet.

Där någon vid sådan förfrågan vägrar att lämna upplysning eller söker vilseleda beträffande sitt innehav av vara, som nyss sagts, eller dennas myckenhet, äge Konungens befallningshavande låta verkställa undersökning av salubod, magasin, kontor eller annan lägenhet, som av honom innehaves, så ock därvid taga del av hans handelsböcker och andra dylika handlingar.

Den, som verkställer sådan undersökning, må icke av vad vid densamma inhämtas yppa annat än som är erforderligt för vinnande av upplysning, som undersökningen avser.

7 §.

Har förordnande jämlikt 2 eller 4 § meddelats eller beslag enligt 3 § ägt rum, skall den, som med vetskap om förordnandet eller beslaget olovligen förfogar över, skadar eller förstör vara eller annan egendom eller underlåter att om vara taga vård, då sådant åligger honom, dömas till fängelse eller böter från och med etthundra till och med tiotusen kronor. Äro omständigheterna synnerligen försvårande, må till straffarbete i högst två år dömas. Lag samma vare, där någon vid förfrågan av Konungens befallningshavande eller kronobetjänt vägrar att lämna upplysning, varom i 6 § förmäles, eller vid sådan förfrågan eller vid undersökning, som i nämnda § sägs, söker vilseleda beträffande sitt innehav av vara, som i 2 § avses, eller dennas myckenhet.

Adömda böter tillfalla kronan. Saknas tillgång till böternas fulla gäldande, skall förvandling ske enligt allmänna strafflagen.

8 §.

Genom denna lag göres ej inskränkning i den rätt till rekvisition, som enligt gällande författningar tillkommer militär myndighet.

9 §.

Konungen äge meddela de närmare föreskrifter, som må erfordras för tillämpning av denna lag eller ifråga om användande för det avsedda behovet av vad enligt lagen tagits i anspråk av kronan.

Denna lag träder i kraft dagen efter den, då lagen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningssamling, och gäller till och med den 30 april 1917. Förordnande eller beslag, som meddelats jämlikt denna lag, skall ej gälla längre än till och med sistnämnda dag. Har samma dag vara, om vars avstående jämlikt 2 § förordnats, ännu icke blivit av kronan inlöst, eller ersättning ännu icke blivit i stadgad ordning gulden för egendom, som jämlikt 4 § tagits i anspråk för kronans räkning, skola stadgandena i 5 § fortfarande äga tillämpning i fråga om ersättningens bestämmande samt sätt och tid för ersättningens erläggande. I fråga om sådan under lagens giltighetstid begången förseelse, som i 7 § sägs, skall vad där är stadgat fortfarande gälla.

*Utdrag av protokollet över justitiedepartementsärenden, hållet inför
Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott
fredagen den 17 mars 1916.*

Närvarande:

Hans excellens herr statsministern HAMMARSKJÖLD,
Hans excellens herr ministern för utrikes ärendena WALLENBERG,
Statsråden HASSELROT,
VON SYDOW,
friherre BECK-FRIIS,
STENBERG,
LINNÉR,
MÖRCKE,
VENNERSTEN,
WESTMAN,
BROSTRÖM.

Departementschefen statsrådet Hasselrot anförde efter gemensam beredning med chefen för lantförsvarsdepartementet, chefen för sjöförsvarsdepartementet, chefen för finansdepartementet och chefen för jordbruksdepartementet:

»Lagen den 3 juni 1915 om förfogande över vissa varor vid krig, krigsfara eller andra utomordentliga, av krig föranledda förhållanden upphör att gälla med utgången av nästkommande april månad. Den nuvarande situationen kräver uppenbarligen, att man ej låter tiden för lagens tillämplighet utgå utan att åtgärder vidtagas för åvägabringande av nya föreskrifter i ämnet. Berörda lag anvisar två utvägar för staten att sörja för tillfredsställande av befolkningens behov under de förhållanden, som i lagen avses. Den ena, den mera direkta, består däri, att Kungl. Maj:t

bestämmer maximipris å vissa varor i öppna marknaden. Den andra, som kan sägas vara av mera indirekt natur, giver Kungl. Maj:t rätt att expropriationsvis förfoga över varor. Med hänsyn till den olika arten av nämnda båda slag av befogenheter synes det lämpligt att vid en revision av lagen uppdelna stadgandena på två skilda författningar. Under det att frågan om nya bestämmelser i förra avseendet torde komma att i annat sammanhang i dag dragas under Eders Kungl. Maj:ts prövning, skall jag sålunda här beröra blott den senare av ifrågavarande, Kungl. Maj:t medgivna rättigheter, nämligen den, som angår expropriation av enskild egendom under de utomordentliga förhållanden, som avses. Den Kungl. Maj:ts förfoganderätt, varom här är fråga, synes emellertid på grund av de erfarenheter, som under krigstiden vunnits utomlands och här i riket, böra ej oväsentligt utvidgas. En sådan utvidgning torde erfordras så väl för säkerställande av den civila befolkningens behov som ock med hänsyn till de rent militära kraven. Vad först angår civilbefolkningens behov, skulle en vidsträcktare befogenhet att disponera över enskilda tillhöriga varor innebära en större möjlighet för kronan att vid krig eller krigsoro reglera såväl direkt konsumtionen, som ock, genom råvarornas fördelning, produktionen. Men detta torde icke vara tillräckligt. Det kan nämligen väl tänkas, att under de kritiska situationer, varom fråga är, även produktionen för civila ändamål i ganska stor utsträckning måste ställas under direkt kontroll, om trygghet skall ernås att folkets behov tillgodoses. Endast genom ekonomisk planmässighet kan det angivna syftet nås. Kungl. Maj:t måste erhålla rätt att för kronans räkning taga i anspråk, förutom varor av gagn för allmänt behov, tillika anläggningar eller annan egendom såväl för tillverkning, beredning eller tillhandahållande av varor som för transport.

Erfarenheten från de krigförande länderna har jämväl visat, att behovet av krigsmateriel under ett modernt krig i hittills oanad grad tager industrien i anspråk. För att kunna möta de krav, som sålunda ställas på industrien, måste man redan i fredstid söka efter en bestämd plan träffa godvillig överenskommelse med industriella anläggningar, som kunna tillverka krigsmateriel, om produktion för sådant ändamål. Det torde emellertid vara nödvändigt, att staten utrustas med laglig makt att leda den industriella tillverkningen även in på de banor, som sålunda åsyftas, eller med andra ord att för tillverkningen av krigsmateriel taga i anspråk industriella anläggningar och verkstäder. Jag har härvid i sikte sådan tillverkning, som bedrives för krigsmakten såsom helhet betraktad, och lämnar för tillfället åsido den militära rekvisitionsrätten, som i regel avser tillfällig och lokal behovstäckning. Det är emellertid ej nog att

för krigsindustrien lämpade anläggningar kunna ställas till statens förfogande. Man måste uppenbarligen ock tillse, att sådana anläggningar, vare sig de arbeta efter avtal med kronan eller på nyss antytt sätt tvångsvis tagas i anspråk för dess räkning, förses med råvaror i tillräcklig utsträckning. För detta ändamål måste skapas en vidsträckt befogenhet för staten att vid krigstillfällen ur enskildes förråd anskaffa och åt industrien tillhandahålla vad som sålunda erfordras. För krigsindustrien kan staten därjämte behöva förfoga över transportmedel i stor utsträckning och för militära ändamål kunna behöva tagas i anspråk jämväl andra produktionsmedel än industriella.

Den av Eders Kungl. Maj:t tillsatta kommissionen med uppgift, bland annat, att organisera samarbetet mellan industrien och den militära förvaltningen (krigsmaterielkommissionen) har gemensamt med den kommission, som av Eders Kungl. Maj:t förordnats att utreda frågan om rikets ekonomiska krigsberedskap, (krigsberedskapskommissionen), med underdånig skrivelse den 29 nästlidne februari överlämnat, bland annat, förslag till lag om förfogande över viss egendom vid krig, krigsfara eller andra utomordentliga, av krig föranledda förhållanden, samt förslag till lag om ändrad lydelse av vissa paragrafer i lagen den 24 maj 1895 om skyldighet för kommuner och enskilda att fullgöra rekvisitioner för krigsmaktens behov, vilken skrivelse med åtföljande författningsförslag av statsrådet och chefen för lantförvarsdepartementet till mig överlämnats och torde få i hithörande delar såsom bilaga I fogas vid detta protokoll. I förstnämnda lagförslag hava kommissionerna sökt utforma bestämmelser, tjänande de syften, som av mig ovan angivits, vilka bestämmelser äro avsedda att träda i stället för de föreskrifter i berörda lag den 3 juni 1915, som meddelats i 3 § och 4 § andra stycket. I fråga om det sätt, varpå ersättning bör fastställas för vad av staten jämlikt de föreslagna bestämmelserna tages i anspråk, innehåller detta lagförslag en hänvisning till vissa föreskrifter i ovan nämnda förslag till ändringar i rekvisitionslagen.

Över kommissionernas framställning har infordrat yttrande avgivits av chefen för generalstaben.»

Sedan föredraganden härefter uppläst omförmälda underdåniga skrivelse i de delar, som berörde förevarande fråga, ävensom det vid skrivelsen fogade förslaget till lag om förfogande över viss egendom vid krig, krigsfara eller andra utomordentliga, av krig föranledda förhållanden samt redogjort för nyssnämnda föreskrifter i förslaget till ändringar i rekvisitionslagen ävensom för generalstabschefens yttrande, anförde föredraganden vidare:

»Jag anser de grunder, som i den underdåniga skrivelsen åberopats till stöd för de angivna lagbestämmelserna, vara i stort sett riktiga och

ansluter mig i huvudsak till såväl förslaget till lag om förfogande över viss egendom som ock de föreslagna värderingsföreskrifterna, genom vilka senare man synes kunna uppnå en ordning, enligt vilken de priser, vartill ett eventuellt övertagande av varor från kronans sida kommer att äga rum, i regel fastställas redan före inträdet av den situation, då förfoganderätten anlitas. Vad förstnämnda lagförslag angår, har jag emellertid låtit detsamma inom departementet undergå omarbetning i vissa delar. De allmänna förutsättningarna för lagens tillämpning, eller krig, krigsfara och andra utomordentliga, av krig föranledda förhållanden, hava därvid ansetts rätteligen böra angivas i en särskild paragraf i lagens början, betecknad såsom 1 §. Vad därefter beträffar slutbestämmelserna i kommissionernas förslag anser jag väl i likhet med kommissionerna, att den blivande lagen bör såsom sådan gälla utan inskränkning till tiden. Man erhåller härigenom en lämplig utgångspunkt för träffande av godvillig överenskommelse med t. ex. innehavarna av industriella anläggningar om arbete för statens räkning. Å andra sidan synas med hänsyn till den utsträckning av förfoganderättens omfattning, som förslaget innebär, starkare garantier än kommissionerna ifrågasatt böra krävas mot förfoganderättens användning utan att verkligt behov föreligger. I detta syfte har jag i förslaget inryckt bestämmelse, enligt vilken såsom regel erfordras riksdagens samtycke till förfoganderättens inträdande, Kungl. Maj:t dock obetaget att å tid, då riksdag ej är samlad, göra rätten gällande, om samtidigt riksdagskallelse utfärdas eller riksdagen ändock snart skall sammanträda. Dessa bestämmelser har jag emellertid jämväl ansett vara av den beskaffenhet att de lämpligen böra meddelas i en särskild paragraf i början av lagen, 2 §. De bestämmelser, som erfordras rörande de legala verkningarna av förfoganderättens upphörande, hava vidare synts kunna inryckas i de särskilda paragrafer, vartill de hänföra sig, nämligen 3, 4 och 5 §§ i det omarbetade förslaget, motsvarande 1, 2 och 3 §§ i kommissionernas förslag. I den nya 3 §, som närmast motsvarar 3 § andra stycket i nu gällande förfogandelag, har genom ett mindre tillägg tydligare än i kommissionernas förslag skett uttalats, att detta stadgande är avsett att täcka jämväl första stycket av nuvarande 3 §. Slutligen hava i flertalet paragrafer jämkningar av ordalagen ägt rum, delvis föranledda av den nya 1 §, varjämte straffbestämmelserna undergått vissa ändringar.

I sitt underdåniga utlåtande över de av kommissionerna uppgjorda förslagen har chefen för generalstaben framhållit önskvärdheten av att hänsyn tages jämväl till de krav på inkvartering, underhåll, vård med mera, som komme att uppstå vid ett eventuellt utrymmande av hotade gräns- eller kustområden eller fästningar. Ehuru jag finner vad sålunda anförts värt

beaktande, anser jag dock, att bestämmelser i nämnda hänseende icke böra hava sin plats i förevarande lag, som ju huvudsakligen avser rätt för Kungl. Maj:t att omhändertaga landets produktions- och transportmedel.»

Departementschefen uppläste härefter det inom departementet omarbetade förslaget till lag om förfogande över viss egendom vid krig, krigsfara eller andra utomordentliga, av krig föranledda förhållanden samt hemställde, att lagrådets utlåtande över nämnda förslag, som var av den lydelse bilaga II vid detta protokoll utvisar, måtte för det i § 87 rege- ringsformen angivna ändamål inhämtas genom utdrag av protokollet.

Till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställen tacktes Hans Maj:t Konungen lämna bifall.

Ur protokollet:

Israel Myrberg.

Bilaga I.

Till KONUNGEN.

Statens krigsmaterielkommission och statens krigsberedskapskommission få härmed för Eders Kungl. Maj:t i underdånighet framlägga vissa förslag till allmänna lagstiftningsåtgärder, vilka synts kommissionerna be-

hövliga för krigsberedskapens och särskilt krigsmaterielanskaffningens tillgodoseende. Med ärendets beredning har förfarits på följande sätt. Sedan krigsmaterielkommissionen i december 1915 genom sin ordförande för herr statsrådet och chefen för lantförsvarsdepartementet anmält, att, enligt vad den av kommissionen åvägabragta utredning gäve vid handen, det vore för fullgörandet av kommissionens uppdrag av behovet påkallat att upprätta förslag till vissa ändringar i sådana lagar och författningar, som kunde beröra anskaffningen av krigsmateriel, har Eders Kungl. Maj:ts den 8 nästlidne januari förordnat hovrättsrådet, konstituerade revisionssekreteraren Nils Edling att såsom lagfaren person vara kommissionen behjälplig vid utarbetande av de förslag, som sålunda åsyftades. Då det sedermera befunnits, att de nyss åsyftade författningsändringarna till stor del nära sammanhänge med vissa, krigsberedskapskommissionens verksamhetsområde tillhörande frågor om lagbestämmelser, avsedda att vid krig eller krigsfara säkerställa den civila befolkningens behov, överlämnades åt en av båda kommissionerna bildad subkommitté att under Edlings medverkan utarbeta preliminära förslag till vissa författningar i ämnet. Dessa förslag hava därefter med vederbörliga ändringar godtagits av de båda kommissionerna eller, i den mån de ansetts beröra blott en av dem, enbart av denna.

**Förslagens
uppgifter.**

Det är i huvudsak tre sammanhörande uppgifter, som det nu ifrågasvarande lagstiftningsarbetet åsyftat att tillgodose. Främst har det gällt att skapa de juridiska förutsättningarna för fyllandet av de ytterligt viktiga och mångsidiga militära uppgifter, som ett modernt krig ställer på industrien. För det andra måste motsvarande åtgärder kunna vidtagas för tillgodoseende av den civila befolkningens behov vid krig eller krigsoro, i den mån statens direkta verksamhet härför kan visa sig erforderlig. I båda hänseendena hava de nu utarbetade förslagen begränsat sig till sådana fall, då staten kan finna nödvändigt att själv övertaga den ifrågasvarande produktions- eller transportverksamheten; men uppenbarligen kan en dylik åt staten förlänad makt ävenledes vid behov tjäna såsom lämpligt medel till åvägabringande av godvillig överenskommelse mellan staten och enskilda rörande verksamhet i de senares hand för allmänna behov; och denna senare utväg kan antagligen i flertalet fall komma att visa sig som den lyckligaste. I alla hithörande fall framstår det emellertid vidare såsom en tredje huvuduppgift att tillfredsställande ordna frågan om prissättningen för varor, tjänstbarheter och egendom, som under ifrågasvarande förhållanden tagas i anspråk för kronans räkning; blott om så sker, kunna dels kostnaderna för det allmänna i någon mån begränsas,

dels enskild rätt bevaras; genom förfoganderätten över varorna i förening med en rätt ordnad prissättning kan också erforderlig tillförsel av varorna betryggas. Till de nämnda tre uppgifterna inskränka sig därför de nu ifrågavarande förslagen.

Vad först beträffar arméns och marinens förseende med krigsmateriel vid inträffande krig eller krigsfara, blir det en av hela krigsberedskapens mest ofrånkomliga uppgifter att tillse industriens ostörda verksamhet för tillgodoseende av de militära behoven. I detta hänseende är det i många fall ej tillnärmelsevis tillräckligt, att de anläggningar, som redan i fredstid ägna sig åt dylik produktion, fortsätta härmed; i mycket stor utsträckning måste nämligen även den övriga industrien omläggas för att kunna inriktas på tillverkning av alla slags krigsmateriel och krigsförnödenheter. Härvidlag kan man stödja sig på de synnerligen lärerika erfarenheter, som vunnits i de krigförande länderna. Atgången av krigsmateriel har under det pågående kriget visat sig vara av förut oanade dimensioner, och krigsmaterielframställningen har till följd härav blivit det centrala i hela den industriella verksamheten, så att tillverkningen såväl för den inhemska civila förbrukningen som för export måst intaga andra rummet. I Tyskland har en dylik omläggning av industridriften av flere skäl kunnat försiggå på frivillighetens väg. Men i andra länder, särskilt England, har det visat sig vara nödvändigt att för tillgodoseende av krigsmaterielbehovet tillgripa utvägen att med lagstiftningens hjälp tvinga den industriella produktionen in på de banor, krigföringen kräver; och även i Österrike och Italien förekommer numera lagstiftning, som möjliggör för staten att taga industrien i anspråk för sina behov, varjämte bland nu neutrala länder särskilt Spanien vidtagit åtgärder på detta område av krigsberedskapens säkerställande.

*Produktion
för militära
behov.*

Krigsindustriernas fortgång förutsätter emellertid icke blott bestämmaderätt över den riktning produktionen skall taga utan även och ofta i lika hög grad möjlighet att förfoga över de råvaror, som behövas för den industriella verksamheten; och ofta uppstår största svårigheten just på den senare punkten. Vid krig eller krigsfara inträder nämligen så gott som alltid, just på grund av det mångdubblade behovet, sådan knapphet på krigsindustriernas råvaror, att tillförseln och fördelningen av den tillgängliga mängden måste ordnas med hänsyn till de olika behovens betydelse för krigets rätta bedrivande.

Hela denna fråga får därjämte en långt större räckvidd än man kanske vore böjd att antaga, av det skäl att, såsom det pågående kriget otvetydigt givit vid handen, icke ett fåtal utan de allra flesta industriprodukter visa sig vara behöfliga för krigföringen. Sålunda erfordras icke

blott krigsmateriel i trängre mening, såsom utrustningspersedlar och vapen av olika slag, ammunition, sjukvårds-, transport-, belysnings- och signalmateriel av mångskiftande art, utan ock en mängd varor utan direkt sammanhang med själva krigföringen. För det s. k. ställningskriget användes en mängd olika förnödenheter, som äro ägnade att göra soldaternas vistelse i skyttegravar o. dyl. så draglig som möjligt, exempelvis uppvärmningsanordningar. För anläggande av fältbefästningar och militära järnvägar erfordras byggnadsmateriel av olika slag, verktyg, maskinella anordningar o. s. v. Slutligen får icke förbises, att den krigsmaterieltillverkande industrien i sin tur behöver halvfabrikat, maskiner och verktyg m. m. och således är beroende av att de industrier, vilka tillverka dessa artiklar, kunna hållas i gång. Utan överdrift torde kunna sägas, att för krigföringen direkt eller indirekt erfordras större eller mindre mängder av de flesta industriprodukter utom rena lyxartiklar.

*Produktion
för civila
behov.*

Redan av hänsyn till de militära behoven blir det sålunda ganska få grenar av industriell verksamhet, varöver icke staten under sannolika förutsättningar vid krig eller krigsfara kan behöva utöva inflytande. Men nu kommer därtill ytterligare, att man ingalunda kan ställa staten utan möjlighet att även för civila ändamål bestämma riktningen av landets produktion; det behöver icke sägas, att civilbefolkningens behov måste tillgodoses lika väl som krigsmaktens och att båda slagen av behovstäckning i krigstider i stor utsträckning kräva statens direkta medverkan. Liksom i avseende på de militära behovens tillgodoseende men i ännu högre grad än beträffande dem gäller i detta fall, att produktion i enskild hand måste betraktas som det normala; men genom förfoganderätt över industriens råvaror kan just staten skapa förutsättningar för en dylik fortgång av den privata produktionsverksamheten, trots knappheten på dylika varor, och genom sin rätt att vid behov själv taga produktionen om hand kan den utöva erforderligt inflytande på den industriella verksamhetens fortgång i de särskilda riktningar det exceptionella läget kräver. För civila ändamål kan en dylik statens medverkan t. o. m., såsom redan delvis är förutsett i gällande lagstiftning, bliva nödvändig vid andra av krig framkallade förhållanden än egentlig krigsfara.

Man synes alltså icke kunna undgå att förläna staten en vidsträckt förfoganderätt över såväl varor som anläggningar, vilka tjäna produktiva ändamål, att användas i sådana fall, då godvillig uppgörelse med vederbörande innehavare icke kommer till stånd. Någon annan gräns för en dylik förfoganderätt torde vara svår att finna än den, som betingas därav, att dels extraordinära, av krig framkallade förhållanden föreligga, dels åtgärden är nödvändig för tillgodoseende av ett allmänt behov. Under

dessa båda förutsättningar måste alltså innehavare av industriella anläggningar, där Konungen så förordnar, vara skyldig att ställa dem till kronans förfogande för civila lika väl som för militära ändamål; och likaledes måste innehavare av varor, som ej äro oundgängligen behövlige för honom själv eller hans hushåll, vara skyldig att avstå dem till kronan. Endast genom att saken så ordnas torde de antydda syftemålen vinnas och samtidigt ernås det skydd mot godtycke och planlöshet, som ur den enskilde industriidkarens såväl som ur det allmännas synpunkt härvidlag finnes önskvärt.

Om en så vidsträckt förfoganderätt, som nu ifrågasatts, skall kunna medgivas, är emellertid förutsättningen, att en från alla synpunkter fullt betryggande prissättning i avseende på de överlåtna varorna och anläggningarna kommer till stånd. Detta betingas icke blott av hänsyn till den enskildes rätt, ehuru redan detta i och för sig är en tillräckligt viktig synpunkt, utan lika mycket på den grund, att därförutan själva ändamålet med åtgärderna kan komma att äventyras. Den vid ett krigsutbrott inträdande revolutionen i priserna på varor, för vilka antingen behovet plötsligt mångdubblas eller tillförseln lika hastigt nedgår, försvårar nämligen i hög grad ett riktigt bedömande av vad kronan i ett dylikt fall bör betala. Å ena sidan synes det icke som regel finnas tillräcklig anledning att låta kronan bliva lidande på den vid själva krigsutbrottet inträdande prisstegringen för dylika varor, i den mån de redan i färdigt skick befinna sig inom landet; ty ett höjt pris utgör här icke i regel någon förutsättning för att varorna skola bliva tillgängliga och är ej nödvändigt för täckande av de kostnader varan betingat för innehavaren. För den tillförsel från utlandet, som äger rum under själva kriget, liksom även för den under kriget pågående inhemska produktionen, i den mån den ligger i enskilda händer, blir däremot förhållandet i många fall alldeles motsatt; i dessa fall behöves nämligen ofta den starka eggelse, som det höga priset innebär, för att landet skall kunna få det mesta möjliga av högst nödiga och svåråtkomliga varor. Den förmåga att avväga motsatta synpunkter och den ingående kännedom om näringsförhållandena, som prissättningen följaktligen kräver, ställa tydligen, i förening med åtgärdernas vittgående verkningar, stora fordringar på de organ, åt vilka uppgiften skall anförtros. Ännu mer mödosam och krävande blir värderingen i avseende på de produktiva anläggningar staten, utan att förvärva äganderätten däröver, kan komma att taga i anspråk i den ena eller andra formen.

Tydligen erfordras alltså värderingsinstitutioner, som förena verklig sakkunskap med yttre auktoritet och fullkomlig oväld. Då Konungen är den ena parten i rättsförhållandet, bör avgörandet ligga hos en fristående

Värdering.

organisation, som alltså blir en särskild värderingsnämnd eller rättare ett system av dylika och som icke i avseende på prisbestämningen bindes av i administrativ väg givna direktiv. För att enhetliga synpunkter skola kunna göra sig gällande, måste värderingen i många fall ske från en gemensam centralpunkt och en organisation vara skapad härför. För tillgodoseende av planmässigheten i värderingen och för undvikande av de med dröjsmål vid värderingen förenade olägenheterna är det dessutom av stor vikt, att priserna äro fastställda i förväg beträffande sådana varor, för vilka detta är möjligt och som kunna väntas bliva föremål för övertagande. Taxor böra därför vara upprättade redan i fredliga tider, avsedda att gälla då författningarna skola komma att tillämpas; därigenom förebyggas sådana spekulationer, som grundas på utsikten att kronan skulle behöva till höga priser köpa varor, vilka på grund av krigskonjunkturen plötsligt blivit eftersökta; och det är icke uteslutet, att en dylik åtgärd skulle kunna verka lugnande även på näringslivet i allmänhet. Men lika nödvändigt som detta är det, av nyss angiven anledning, att dessa taxor oavlatligt ändras efter konjunkturens under krig ständigt växlande krav.

Förhållande till gällande lagstiftning.

De nu gällande författningar, som reglera hithörande förhållanden, äro i huvudsak *dels* lagen den 24 maj 1895 angående skyldighet för kommuner och enskilda att fullgöra rekvisitioner för krigsmaktens behov (nedan benämnd rekvisitionslagen) jämte förordningen den 8 juli 1898 med närmare bestämmelser för verkställighet av sistnämnda lag (nedan kallad rekvisitionsförordningen) och kungörelsen den 16 juli 1897 angående val för landstingsområde samt för stad, som ej i landsting deltagar, av ledamot i den kommission, som omförmäles i § 11 rekvisitionslagen, *dels* lagen den 3 juni 1915 om förfogande över vissa varor vid krig eller krigsfara eller andra utomordentliga, av krig föranledda förhållanden (nedan kallad förfogandelagen). Det gäller nu att se, i vad mån dessa författningar kräva ändring eller komplettering för tillgodoseende av de antydda behoven; och det torde därvid komma att framgå, att de nya befogenheter för kronan, som förslagen åsyfta, nära ansluta sig till redan befintlig lagstiftning och att de största ändringarna sammanhänga med behovet av en mer betryggande organisation för prissättning och värdering än den i gällande författningar fastställda.

Rekvisitionslagen.

Vad först rekvisitionslagen beträffar, — — — — —

Förfogandelagen.

Fortfarande frånsett värderingsbestämmelserna tillgodoses icke huvudsyftet med kommissionernas förslag genom ändringar i rekvisitionslagen. Detta har i stället skett genom omarbetning av den nu gällande förfogandelagen, som alltså är avsedd att tillgodose såväl de viktigaste — nämligen de icke

lokala — militära behoven i industriellt hänseende som ock motsvarande civila behov. I detta syfte hava vissa bestämmelser i den nuvarande lagen fränskilts till en särskild författning, på sätt som nu skall angivas.

Den nuvarande förfogandelagen innehåller i själva verket bestämmelser rörande två i viss mån skilda ämnen. I 1 § och första stycket av 4 § återfinnas sålunda stadganden, som giva Konungen rätt att vid krig, krigsfara eller andra utomordentliga, av krig föranledda förhållanden bestämma maximipris å livsmedel, foder för kreatur, vara, som är avsedd att genom sin förbränning alstra värme, ljus eller kraft, beklädnadsvara eller annan dylik förnödenhet, ävensom maximibelopp för kostnaden för transport av eller tillhandahållande av sådan vara, som nyss nämnts. En förutsättning för utövändet av denna rätt är dock, att priset å sådan vara eller beloppet å sådan kostnad stegras väsentligt högre, än förhållandena påkalla. De maximipris, som sålunda fastställas, skola gälla i öppna marknaden, i handeln mellan enskilde. Såsom medel att göra fastställda maximipris å varor effektiva tillkomma bestämmelser i 2 § om framtvingande i öppna marknaden av befintliga förråd av sådan vara och i 5 § första stycket och första punkten av andra stycket vissa straffbestämmelser.

Å andra sidan innehåller 3 § föreskrifter, enligt vilka under ovan nämnda förhållanden varor av nyssnämnda slag kunna för kronans räkning exproprieras. Härtill kommer i 4 § andra stycket skyldighet för innehavare av fartyg att, då transportkostnaderna oskäligt springa i höjden, efter Konungens förordnande ställa fartyget till kronans disposition. Den ersättning, som skall av kronan erläggas för vad sålunda tagits i anspråk, skall bestämmas av kommission, varom i rekvisitionslagen förmäles, utom i fråga om fartyg, beträffande vilket slag av egendom sådan kommission icke ansetts kompetent att förätta värdering och värderingen i stället överlåtits åt i vanlig ordning tillsatt expropriationsnämnd.

Den senare gruppen av bestämmelser avser tydligen dels att tillgodose direkta statsbehov, dels ock att möjliggöra för Konungen att, sedan han tagit varorna eller fartygen i anspråk, ställa varor eller transportmöjligheter till allmänhetens förfogande för det pris han kunde finna lämpligt. I det förra avseendet kommer förfarandet enligt denna lag nära den militära rekvisitionen enligt rekvisitionslagens bestämmelser, ehuru, såsom redan framhållits, sådan rekvisition bär en mera lokal och tillfällig prägel. Det senare syftet åter sammanfaller med den civila sidan av de nu föreliggande förslagens syfte. En annan väg att säkerställa civilbefolkningens behov har ansetts vara Konungens av förfogandelagen reglerade rätt att bestämma maximipris; och denna synpunkt torde ha föranlett, att sistnämnda rätt och rätten att exproprieras varor m. m. reglerats i samma

författning. De båda rättigheterna äro emellertid av helt olika natur i avseende på själva det förfaringssätt, som kommer till användning för syftets ernående. Med hänsyn till nu antydda inbördes skiljaktigheter mellan de båda grupperna av bestämmelser och den bristande klarhet, som därav blir en följd, hava kommissionerna beslutat föreslå en formell förändring, nämligen en uppdelning på två särskilda lagar av de nu angivna olika slagen av bestämmelser i den nuvarande förfogandelagen, av vilka de bestämmelser, som åsyfta reglering av den öppna marknadens prisbildning, falla utanför de nu av kommissionerna behandlade uppgifterna. Gemensamt förslag avgiva kommissionerna därför blott rörande den av de genom uppdelningen åtskilda författningarna, i vilken bestämmelser rörande rätten att för kronans räkning taga enskildes tillhörigheter i anspråk avsetts att bliva inrymda; denna lag, som i förslaget benämns »Lag om förfogande över viss egendom vid krig, krigsfara eller andra utomordentliga, av krig föranledda förhållanden», motsvarar närmast 3 §, 4 § andra stycket samt 5 § i den nu gällande lagen. Ett ytterligare skäl för att tillsvidare lämna bestämmelserna om maximipris å sido hava kommissionerna trots sig finna i den omständigheten att, enligt vad kommissionerna erfarit, statens livsmedelskommission nyligen till Eders Kungl. Maj:t ingivit förslag till ny förfogandelag, i vilket särskilt de nuvarande 1 och 2 §§ underkastats ur principiell synpunkt ingripande omarbetningar.

Grunderna för utvidgningen av de ifrågavarande bestämmelserna i förfogandelagen framgå i huvudsak av vad förut sagts. Vad först beträffar varor, har begränsningen till vissa varugrupper bortfallit, varjämte kronan erhållit beslagsrätt. Jämte varor kan kronan redan enligt gällande förfogandelag taga i anspråk fartyg; i det nu föreliggande förslaget hava kommunikationsföretagen och transportmaterielen ansetts böra komma med i deras helhet, då fartyg icke från krigsberedskapens synpunkt intaga någon särställning. På samma sätt som sistnämnda slag av anläggningar och materiel behandlas i förslaget andra anläggningar och egendom för ekonomisk verksamhet. Den skillnaden råder emellertid mellan å ena sidan varorna och å den andra anläggningarna, att i avseende på de senare endast kommer i fråga nyttjanderätt, i det att de kunna ställas till kronans förfogande, men icke av kronan förvärvas med äganderätt.

Förfogandelagen har som bekant för närvarande begränsad giltighetstid. Den nya förfogandelagen har däremot föreslagits såsom ständig. Anledningen härtill framgår redan av vad ovan sagts beträffande önskvärdheten att taxor föreligga redan vid eller före ett krigsutbrott, emedan de största onödiga kostnaderna genom prisstegring ofta åsamkas staten under krigets eller krigsörens första tid. Emellertid innebär förslaget, i

likhet med vad förhållandet är i fråga om den nu gällande rekvisitions-lagen, att tillämpningen av alla de huvudsakliga stadgandena skall in-träda först under vissa yttre förhållanden, varigenom båda lagarnas an-vändning kommer att strängt begränsas till utrikespolitiskt allvarliga lägen, på det att trygghet skall finnas emot att viktiga medborgerliga rättigheter utan tvingande skäl trädas för nära.

Det återstår nu att redogöra för de föreslagna värderingsbestämmel-serna i förhållande till de nu gällande och därvid först för organisationen.

Enligt gällande rekvisitionslag med tillhörande författningar utföres värderingen för varje landstingsområde eller i landsting icke deltagande stad av en tremannakommission, vari landstinget resp. stadsfullmäktige utse en, tillika ordförande, vederbörande militärbefälhavare en (intendent eller officer) och Konungens befallningshavande en (civil tjänsteman). Att dylika lokala nämnder måste finnas för den mängd lokala uppgifter värderingen medför, synes uppenbart; och någon anledning att i väsentlig mån ändra de nuvarande nämndernas sammansättning torde knappast föreligga. Men däremot förefaller det påtagligt, att *hela* värderingsuppgiften icke bör anförtros åt på detta sätt sammansatta lokala nämnder eller ens åt lokala nämnder över huvud. Enhetligheten i värderingen tillgodoses för närvarande endast genom en enda bestämmelse, nämligen rätten att draga de lokala nämndernas beslut under Konungens prövning, en före-skrift, som emellertid icke kan ersätta en gemensam central värdering och som dessutom innebär en ytterligare olägenhet genom den tidsut-dräkt, som åtföljer processförandet. På grund härav måste den nu-varande organisationen anses otillfredsställande även med nuvarande rekvisitionslagstiftning i övrigt. Men i långt högre grad blir detta fallet i händelse av bifall till de nu utarbetade förslagen. Trots att värderings-bestämmelserna fortfarande ansetts böra formellt anslutas till rekvisitions-lagen, får värderingen nämligen efter allt att döma sina svåraste uppgifter genom den nya förfogandelagen; och dessa uppgifter kräva en motsvarande organisation. De nu utarbetade förslagen gå därför ut på, att jämte de lokala nämnderna (lands- och stadsvärderingsnämnder) skall finnas en riks-värderingsnämnd på fem ledamöter, sammansatt på det sätt, att Konungen för tre år förordnar tre ledamöter, varibland ordföranden, medan denne för varje fråga utser till ledamöter två med erforderlig sakkunskap för ämnet utrustade personer från en förteckning, som av kommerskollegium och lantbruksstyrelsen uppgjorts för olika näringsgrenar efter hörande av sammanslutningar för de olika näringarna. På detta sätt synes erforderlig insikt och enhetlighet vara tillförsäkrad värderingsorganisationen.

Värderings-
bestäm-
melse-

Specialmotiv.

Förfogandelagen.

1 §.

1 § i det förslag till ny förfogandelag, som framläggas, innebär en utvidgning av den i andra stycket av 3 § i nuvarande förfogandelag Konungen medgivna rätt att förordna om enskildas avstående av varor till kronan. Utvidgningen har ägt rum såväl beträffande förfoganderättens föremål som i fråga om förutsättningarna för dess utövande. I förra avseendet åberopas vad ovan anförts vid utvecklingen av grunderna för de föreliggande författningsförslagen. Det må här blott framhållas, hurusom uttrycket »vara» fattats mycket vidsträckt så att exempelvis icke blott döda föremål utan även levande djur omfattas av förfoganderätten. Vad åter angår förutsättningarna för rättens utövning, gäller enligt den nuvarande lagens lydelse, att förfoganderätten inträder först då genom fri föryttring eller förbrukning *betydande* svårighet kan uppstå att tillgodose *behov av synnerlig vikt*. I förslaget har man åter velat i möjligaste mån vidga skrankorna för Konungens handlingsfrihet i förevarande avseende. Någon prövning av huruvida svårigheten kan anses betydande erfordras enligt förslaget icke, och det där använda uttrycket »allmänt behov» har synts mera vidsträckt än »behov av synnerlig vikt». Medelst en mindre förändring av de första orden i det nuvarande lagrummet har man därjämte sökt bättre än med hittills varande lydelsen skett betona sambandet mellan den uppstådda svårigheten av behovets tillgodoseende och de utomordentliga förhållanden, som äro en förutsättning för författningens tillämpning över huvud. Härmed åsyftas jämväl bland annat att från förfoganderätten utesluta konstföremål och rena lyxartiklar.

Till följd av den utsträckning av förfoganderätten, som sålunda här ägt rum, synes det överflödigt att i lagen upptaga en föreskrift motsvarande första stycket av nuvarande 3 §. Det fall, som där avses, tackes av den formulering, som givits åt nu förevarande paragraf.

I förslagets lagtext har begagnats ordet »ersättning» för att beteckna såväl den lösen, som skall erläggas enligt förevarande paragraf, som ock den gottgörelse, vilken enligt 2 och 3 §§ skall utgå för vård av eller skada å beslagtagna vara eller för nyttjande av egendom. Ändamålet härmed har varit att möjliggöra användandet av en motsvarande terminologi i den tämligen vidlyftiga krigsvärderingsförordningen. I fråga om grunderna för bestämmandet av ersättning för vad enligt 1 § tagits i anspråk för kronans räkning har den nuvarande förfogandelagens ståndpunkt härutinnan blivit följd.

För att göra den i 1 § medgivna förfoganderätt effektiv kräves uppenbarligen ej blott en lämplig ordning för rättens utövning, ett ämne vars närmare reglering torde böra överlätas åt Konungen. Man måste uppenbarligen ock såvitt möjligt tillse, att förfoganderätten icke eluderas av de enskilda genom realisering eller onyttig förbrukning av befinnliga förråd eller dylikt. I förevarande paragraf föreslås därför stadgande om rätt för Konungen att låta för kronans räkning beslagtagna vara, beträffande vilken lösningsrätt eventuellt kommer att begagnas. Det synes emellertid uppenbart, att om åt ett sålunda meddelat beslag gives obegränsad giltighetstid, detsamma kan i de fall, då inlösen av det beslagtagna sedermera ej befinnas nödvändig, medföra ett ändamålslost förlamande av näringslivet i en utsträckning, som kanske eljest kunnat undgås. Å andra sidan torde man icke utan vidare böra i lagen bestämma någon viss tidsfrist, efter vars utgång beslaget förfaller. Föremålen för beslagsrätten kunna nämligen vara av så olika natur, att det intrång i förfoganderätten, som beslaget medför, kan för vissa varuinnehavare ganska snart visa sig ytterst menligt, under det att för andra en utsträckning av beslagstiden kanske är av mindre betydelse. En kort giltighetstid måste dock å andra sidan i kronans intresse alltid upprätthållas. Man har därför tänkt sig en sådan anordning, att beslag under alla omständigheter, där det icke återkallas, gäller trettio dagar, för så vitt ej dessförinnan varan på grund av förordnande jämlikt 1 § övertages av kronan. Efter utgången av nämnda tid ligger i varuinnehavarens hand att kräva beslagets hävande, varefter beslaget anses hävt, om ej inom fjorton dagar efter det sådan framställning ägt rum, varau på grund av förordnande, som nyss är sagt, tages i anspråk för kronans räkning.

Rörande de grunder, efter vilka ersättning bör utgå till den, som drabbas av beslag, torde man finna, att sådan gottgörelse måste utgå först och främst för utgifter föranledda av den vårdnadsplikt, som man icke kan undgå att i lagen ålägga varuägaren, och vidare, för så vitt icke kronans lösningsrätt begagnas, jämväl för den skada, som utan dennes förvållande drabbat varan under beslagstiden. Det kunde visserligen ytterligare synas rimligt, om man toge hänsyn jämväl till den indirekta skada, som beslaget må hava medfört, t. ex. i form av förlorad avkastning från industriell anläggning, vid vars drift den beslagtagna varan skulle ingått såsom produktionsfaktor; men i så fall skulle varuägaren bliva bättre ställd, om varan blott underkastades beslag än om den löstes enligt 1 §, och detta har därför ej skett i förslaget. Man har ock ansett, att då varan löses, detta bör ske till varans värde vid tiden för beslagets meddelande.

3 §.

Den i 3 § medgivna rätt för Konungen att med nyttjanderätt förfoga över egendom torde, om den ock ej är alldeles oinskränkt, dock vara av en sådan omfattning, att ändamålet med lagstiftningen uppnås. Under det uttryck, som i lagtexten använts för att beteckna nyttjanderättens föremål, falla sålunda bland annat industriella anläggningar, verkstäder, gruvor, fyndigheter, vidare jordbruk, kvarnar, bagerier, slakterier, ytterligare järnvägar, fartyg och fordon ävensom lokaler för tillhållande av varor. Givet är, att det icke får betraktas såsom en nödvändig förutsättning, att egendomen i dess helhet ställes till kronans förfogande. Förfogandet kan ock ske därigenom, att egendomen tages i anspråk till viss del eller sträckning eller så att medelst densamma, utan att så är händelsen, utföras tjänstbarheter. Ej heller är kronan förhindrad att använda egendomen för annat ändamål än det, vartill den ursprungligen är avsedd. Särskilt kan tänkas, att driften vid en fabrik onläggges. För sådant ändamål kan fabriken inredning och utrustning behöva förändras. Då sådan förändring behöver ifrågakomma, torde väl i regel kronan själv ombesörja densamma, men det har ansetts böra i lagtexten inrymmas möjlighet för kronan att låta anläggningens innehavare ombesörja arbetet.

Den ersättning, som kronan har att erlagga för utövande av nyttjanderätt, varom i denna paragraf är fråga, torde böra utgå efter samma grunder, som i rekvisitionslagen den 24 maj 1895 stadgas angående ersättning, då egendom av motsvarande slag efter rekvisition tagits i anspråk för kronans räkning. Någon anledning att härutinnan göra skillnad mellan de båda lagen av förfogande synes ej föreligga, om den ordning för ersättnings bestämmande, som föreslås, vinner godkännande.

I 4 § andra stycket av gällande förfogandelag är rätt medgiven Konungen att, då sådant finnes av behovet påkallat, lösa fartyg, sålunda en möjlighet att expropriationsvis förvärva äganderätt till fartyget. Någon motsvarighet till detta stadgande är ej upptagen i förevarande paragraf. Det har nämligen ansetts, att därest dylik lösningsrätt bibehölles, sådan rätt måste införas jämväl beträffande övrig i paragrafen upptagen egendom. Rimligheten av ett sådant stadgande torde emellertid med skäl kunna ifrågasättas.

5 §.

I 5 § hava inryckts straffbestämmelser motsvarande dem, som meddelats i nu gällande förfogandelag, därvid man emellertid med hänsyn till de vådor för det allmänna, som kunna följa på överträdelse av ifrågavarande slag, ansett sig böra stadga urbota straff. I sammanhang härmed har jämväl beslag enligt 2 § tillagts straffskydd.

Särskild
bestämmelse.

Rekvisitionslagen den 24 maj 1895 har såsom sådan obegränsad giltighetstid, ehuru den på lagen grundade rekvisitionsrätten förutsätter

krigsmaktens mobilisering — som i sin ordning kan ske endast efter riksdagskallelse — och upphör med krigsmaktens återgång till fredsfot. Lagens eget obrutna bestånd medför, att värderingsmaskineriet kan fungera utan avvaktan på mobilisering och alltså redan under fredliga förhållanden kan hava skapat nödiga förutsättningar för den militära rekvisitionsrätten, på sätt angivits i det föregående. Av det föregående framgår vidare, att enligt de nu framlagda förslagen rekvisitionslagens värderingsbestämmelser erhållit giltighet även i avseende på den nya förfoganderätten. Förutsättningen för att i taxorna skall kunna tagas hänsyn även till den nya förfoganderättens behov är emellertid, att även den nya förfogandelagen såsom sådan erhåller obegränsad giltighetstid, på samma sätt som fallet nu är med rekvisitionslagen. Lika litet som beträffande sistnämnda lag får emellertid detta i avseende på förfogandelagen anses utesluta, att särskilda garantier uppställas för att den Konungen i lagen medgivna förfoganderätten anlitas blott då de angivna förutsättningarna verkligen inträtt; det intrång i den enskildes ägande- och nyttjanderätt, som förfogandet innebär, kan nämligen blott i verkligt trängande fall anses tillåtligt. Närmast till hands låge det då att binda den nya förfoganderätten vid samma förutsättning som den militära rekvisitionsrätten, nämligen att krigsmakten är mobiliserad. Detta låter sig dock icke lämpligen göra av det skäl, att den civila förfoganderätten kan behöva å ena sidan tagas i anspråk, innan eller utan att mobilisering har ägt rum, och å andra sidan fortfara, när mobilisering icke längre råder, såsom erfarenheten från den nuvarande kristiden klarligen ådagalägger. Vad först beträffar förfoganderättens ikraftträdande, kan man emellertid bekvämligen binda Konungens befogenhet vid samma förutsättning som enligt 74 § regeringsformen gäller i avseende på mobilisering, nämligen att riksdagskallelse utfärdats eller riksdagen är samlad, vilket också skett i förslaget. Den enda återstående faran synes då vara, att Konungen kunde låta förfoganderätten gälla även sedan det av krigskonjunkturen skapade behovet av densamma i verkligheten upphört. Det nu framlagda förslaget innefattar med hänsyn härtill den bestämmelsen, att varje sådan kungörelse, genom vilken förfoganderätten träder i kraft, utom då landet är i krig blott får gälla ett år, varvid för ny kungörelse kräves samma förutsättning som för den första, nämligen att riksdagen skall vara inkallad eller samlad. Då landet är i krig, måste den nya förfoganderätten lika väl som den militära rekvisitionsrätten oavbrutet gälla; men av samma skäl som nyss angivits, innebär förslaget, att den förra utlöper ett halft år efter krigets slut, om ej på nyss angivet sätt ny kungörelse utfärdas. Genom denna anordning synes i huvudsak samma trygghet vara beredd emot missbruk av den nya förfogande-

rätten som gällande lag erbjuder gentemot missbruk av den militära rekvisionsrätten. Denna ordning har synts kommissionerna vara den enda naturliga konsekvensen av att lagen såsom sådan erhåller obegränsad giltighetstid, enär dess sättande i funktion då måste betraktas såsom en administrativ åtgärd. Den ovisshet, som skulle följa av frågans ständigt upprepade hänskjutande till Riksdagen kunde komma att medföra allvarliga olägenheter i kritiska tider, exempelvis om kamrarna därvid skulle komma att stanna i olika beslut, då lagen, ehuru formellt gällande tills den upphäves genom samstämmigt beslut av Konung och Riksdag, i verkligheten skulle kunna hindras att träda i funktion genom den ena kammarens beslut.

Avvikande
mening.

Undertecknad Carleson har i denna fråga uttalat följande avvikande mening:

»Utredningen om den ekonomiska krigsberedskapen torde bland annat resultera i en del lagförslag å det ekonomiska området, avsedda att vid tillfälle, då krigsfara uppstår eller landet invecklas i krig, vinna sin tillämpning. Ordningen för deras ikraftträdande eller tillämplighet bör i regel vara densamma som under vanliga legala förhållanden, d. v. s. Riksdagens medverkan bör sökas. Ligga lagförslagen fullt beredda och utarbetade, torde några större olägenheter icke följa med en sådan ordning. Undantagsvis kan det emellertid befinnas lämpligt att under den korta tid, som förflyter från det påbudet om Riksdagens inkallande utgått och tills dess Riksdagen samlats, medgiva Konungen rätt att interimistiskt vidtaga vissa förfoganden. Men även i detta fall bör, så snart ske kan, Riksdagens godkännande av Konungens åtgärder inhämtas. Till nu antydda undantagslagar anser jag förfogandelagen böra hänföras.

I anslutning till vad jag sålunda andragit har jag icke kunnat biträda kommissionernas förslag, att den tid, förfogandelagen skall vara i funktion, göres beroende allenast av Konungens beslut. Däremot har jag av nyss anförda skäl icke något att erinra mot att förfogandelagen träder i funktion genom ett Konungens förordnande, som utgår i sammanhang med riksdagskallelse.

Med min syn på saken har jag, utan formulering i lagtext, ansett förevarande fråga böra ordnas på följande sätt.

Förfogandelagen antages i år liksom föregående år att gälla för viss tid, exempelvis till den 1 maj 1917, och därefter latent intill dess den i laga ordning sättes i funktion. Om förhållandena vid utgången av nyssnämnda termin äro sådana, att lagen icke behöver förnyas, gäller lagen sålunda visserligen fortfarande, men träder ej i funktion utan statsmakternas gemensamma beslut, dock med rätt för Konungen att under tid, då Riksdagen ej är samlad, genom allmän kungörelse förordna omedelbar tillämp-

ning av lagen, försåvitt de allmänna förutsättningarna för lagens tillämplighet föreligga och riksdagskallelse utgått. Har Riksdagen icke inom en månad efter sammanträdet godkänt Konungens åtgärd, förfaller lagens tillämplighet, dock naturligtvis med legala rättsverkningar i avseende å de förfoganden, som före Riksdagens beslut i enlighet med lagen ägt rum. I händelse Riksdagen åter godkänner Konungens åtgärd, sker det i sådan form, att lagen såsom nu fastställas att gälla viss tid. Skulle Riksdagen vara samlad vid det tillfälle, då lagens tillämplighet erfordras, bör lagens trädande i funktion göras beroende på bägge statsmakternas beslut.»

Stockholm den 29 februari 1916.

Underdånigst

L. W:SON MUNTHE.

CONRAD CARLESON.

HENRY LINDBERG. AXEL WAHLBERG. JOHN FREDHOLM. ELI F. HECKSCHER.

J. S. EDSTRÖM. A. LYSTRÖM. OTTO JÄRTE. GUSTAF SEDERHOLM.

ERL. NORDLUND.

MARC. WALLENBERG.

Ernst Bredberg.

Förslag

till

lag om ändrad lydelse av § 1 mom. 4, § 2 mom. 1 och 2, § 5 mom. 3 och 4, § 6 mom. 1 och 4, § 7, § 8 mom. 1 samt §§ 9—13 i lagen den 24 maj 1895 angående skyldighet för kommuner och enskilda att fullgöra rekvisitioner för krigsmaktens behov.

Med upphävande av § 14 i lagen den 24 maj 1895 angående skyldighet för kommuner och enskilda att fullgöra rekvisitioner för krigsmaktens behov förordnas härigenom, att nämnda lag hädanefter skall kallas *rekvisitionslagen* och att § 1 mom. 4, § 2 mom. 1 och 2, § 5 mom. 3 och 4, § 6 mom. 1 och 4, § 7, § 8 mom. 1 samt §§ 9—13 i samma lag skola hava följande lydelse:

§ 1.

4. Rätt att göra rekvisition tillkommer de militära myndigheter, åt vilka Konungen jämlikt § 12 sådan rätt meddelar. Rekvisitionen skall alltid ske genom skriftlig, av rekvisenten undertecknad handling. För vad enligt rekvisition blivit lämnat eller fullgjort skall kvitto givas.

§ 2.

1. Genom rekvisition må anskaffas eller tagas i anspråk:

a) kvarter för trupper med befäl och vederlikar samt för andra, som äro vid krigsmakten anställda eller för dess räkning använda; stallrum för *kreatur* ävensom *upplagsplats* och plats under tak i befintliga byggnader för materiel och andra effekter;

b) mat i kvarteren för den i a) omförmälda personal samt foder åt *kreatur*;

c) fartyg, båtar och andra farkoster, med eller utan bemanning och materiel;

d) anspänn med eller utan fordon, *kreatur*, fordon, sadel och selyg, automobiler (motorcyklar), lokomobiler, velocipeder, skidor, sparkstöttingar och snöskor, allt med erforderligt tillbehör, så ock personal för nämnda transportmedels skötsel samt materiel och personal för reparation av desamma;

e) vägvisare, budbärare, arbetsmanskaf, materialier, verktyg och redskap för tillfälliga för krigsändamål erforderliga väg-, bro-, förbindelse-, befästnings- och andra arbeten jämte till sådana arbeten nödig mark samt byggnader och verkstäder;

f) proviant och foder jämväl under andra förhållanden än de i b) avsedda, ävensom slaktdjur;

g) bränsle och lägerhalm för trupper i kvarter, läger eller bivack;

h) förnödenheter för drift av kraft- och andra maskiner och värmeapparater av alla slag, såsom vatten, elektrisk ström, bränsle, smörjämnen m. m.;

i) erforderliga materialier för utrustning av *fartyg*;

k) vård hos befolkningen för sjuka och sårade människor och *kreatur*;

l) annat, som kan behöva undantagsvis genom rekvisition anskaffas, såsom beväpnings- och utrustningspersedlar, läkemedel och sjukvårdsmateriel, ammunition, krut, dynamit och andra sprängämnen, ävensom till biträde erforderlig personal.

2. Genom rekvisition må ock tagas i anspråk:

a) järnvägar, *ballonger*, *flygmaskiner*, *luftskepp*, kanaler, slussverk, *lastbryggor*, *kajer*, *lyftkranar* och andra *dylika* transportanordningar eller *fortskaffningsmedel*, telegraf- och telefonanläggningar, *kraftanläggningar*, *kvarnar*, *bagerier*, *slakterier*, tryckerier, litografiska anstalter och andra *industriella anläggningar eller verkstäder*, allt med eller utan tillhörande *maskinell utrustning*, *ledningar*, *bränsleförråd*, *andra materialier*, *verktyg*, *redskap*, *övriga inventarier*, materiel och personal; ävensom lokaler att användas till *bostad för personal*, *upplag*, *verkstad eller industriellt bruk* jämte *befintlig inredning*;

med *skyldighet för innehavaren av rekvirerad anläggning att vidtaga den förändring eller förflyttning i avseende å anläggningens inredning eller utrustning*, som *påkallas*;

b) *rullande och annan materiel* för järnvägar och fältbanor samt *maskiner* av alla slag med eller utan erforderlig personal, ävensom telegraf-, telefon-, *kraftlednings-*, *ballong-*, *flygmaskins*, *luftskepps-* och *belysnings-* materiel.

§ 5.

3. Kvarter för människor, stallrum för *kreatur* samt, i mån av behov, plats under tak för materiel och andra effekter lämnas utan betalning.

Pågår inkvartering under så lång tid, att särskilda kostnader och avsevärda olägenheter därigenom åsankas vederbörande kvartervärd, må dock ersättning utgå med belopp, som för varje särskilt fall bestämmes.

4. Mat, som lämnas i kvarteren, skall vara efter ortens sed.

§ 6.

1. Då i annan ordning, än för kronoskjuts finnes föreskrivet, anspann med eller utan fordon på rekvisition lämnas, utgår ersättningen efter kördag, beräknad till högst 10 timmar. Begagnas anspann endast fem timmar eller mindre, utgår ersättningen för halv kördag.

4. För den skada eller betydligare försämring, som å djur eller fordon bevisligen uppkommit under begagnandet utan ägarens eller formannens förvällande, är ägaren berättigad till full ersättning. Tages anspann med eller utan fordon i anspråk för längre tid än fyrtioåtta timmar eller för oviss tid, skola dragare, åkdon och selyg värderas vid inställelsen. Har sådan värdering icke då kunnat ske, bör den så snart som möjligt därefter verkställas.

§ 7.

1. Ägare till enskild järnväg, som genom rekvisition tages i anspråk, vare pliktig att å järnvägens vagnar anordna nödig inredning för fortskaffning av trupper och krigsförnödenheter.

2. Militärtransporter betalas efter fastställd taxa eller de särskilda bestämmelser, som kunna för järnvägen vara gällande. Ersättning för järnväg, som eljest i sin helhet eller till viss del för krigsändamål tages i anspråk, likasom för järnvägsmateriel lämnas i förhållande till den tid, varunder järnvägen eller materielen varit ägaren avhänd, samt den skada eller betydligare försämring densamma lidit.

3. Enligt de i mom. 2 angivna grunder utgår jämväl ersättning för användandet av övriga i § 2 mom. 2 upptagna föremål för rekvisitionsrätten, i den mån ej annorlunda i § 8 mom. 1 sägs.

4. För forsling av rekvirerade varor till avlämningsplats utgår ersättning efter de grunder, som i § 6 nämnas, så ock för återforsling av egendom, som efter begagnandet återställes.

§ 8.

1. Då tomma eller obegagnade hus och byggnader, skogs- och hagmarker samt öppna obrukade fält enligt denna lag användas för militära ändamål, lämnas ingen annan ersättning än för därå bevisligen uppkommen skada. För begagnandet av andra byggnader och annan mark ävensom av kraftanläggningar, kvarnar samt andra anläggningar eller verkstäder lämnas, där ej begagnandet skett för ändamål, varom i § 5 mom. 3 sägs, ersättning för den för innehavaren förlorade avkastning eller nytta.

§ 9.

I den mån ej annorlunda ovan säges skall ersättning för varor, tjänstbarheter och annat, som genom rekvisition enligt denna lag tages i anspråk, bestämmas till fulla värdet.

§ 10.

1. För bestämmande av ersättning för vad genom rekvisition enligt denna lag tages i anspråk skola i den ordning nedan stadgas tillsättas dels lokala värderingsnämnder, nämligen en för varje landstingsområde (landsvärderingsnämnd) och en för varje stad, som ej i landsting deltagar (stadsvärderingsnämnd), dels ock en för hela riket (riksvärderingsnämnd).

2. De lokala värderingsnämndernas beslut skola vara underkastade riksvärderingsnämndens prövning.

Över riksvärderingsnämndens beslut må talan ej föras.

3. Riksvärderingsnämnden skall bestå av ordförande och fyra andra ledamöter. Ordföranden och två andra ledamöter jämte ställföreträdare till nödigt antal utses av Konungen.

För utseende av övriga ledamöter skola kommerskollegium och lantbruksstyrelsen var för sig, efter hörande av kända sammanslutningar inom de näringar, som höra till myndigheternas verksamhetsområden, avgiva förslag å minst fem för sakkunskap och oväld kända personer för en var av de näringar eller näringsgrupper, som av Konungen bestämmas. Av de sålunda föreslagna utser ordföranden för varje ärende, som värderingsnämnden skall handlägga, två ledamöter jämte ställföreträdare med tillgodo-seende av den sakkunskap, som må för ärendet erfordras.

4. Lokal värderingsnämnd skall bestå av tre för sakkunskap och oväld kända ledamöter, nämligen en ledamot, tillika ordförande, vald av

vederbörande landsting eller stadsfullmäktige, en officer eller annan person utsedd av arméfördelningschefen (militärbefälhavaren), samt en civil tjänsteman eller annan person, utsedd av Konungens befallningshavande. För en var av de utsedda skola väljas jämväl två suppleanter.

§ 11. (= nuv. § 12.)

§ 12. (= nuv. § 13.)

§ 13. (= nuv. § 14.)

Denna lag träder i kraft omedelbart efter utfärdandet; och äge Konungen meddela de övergångsbestämmelser, som för ikraftträdandet erfordras.

Förslag

till

Lag om förfogande över viss egendom vid krig, krigsfara eller andra utomordentliga, av krig föranledda förhållanden.

1 §.

Finnes med hänsyn till krig eller krigsfara, vari vårt land befinner sig, eller andra utomordentliga av krig föranledda förhållanden, att genom fri föryttring eller förbrukning av vara kan uppstå svårighet att tillgodose allmänt behov, vare innehavare av varan, om den uppenbarligen ej är för honom eller hans hushåll oundgängligen behöfvig, pliktig att, där Konungen så förordnar, avstå varan till kronan mot ersättning efter fulla värdet.

2 §.

I fall, som i 1 § sägs, äge Konungen ock låta beslagtagna vara, som där avses. Har ej inom trettio dagar från beslagtagandet Konungen jämlikt 1 § förordnat om varans avstående, äge innehavaren av varan hos kronans ombud i orten göra framställning om beslagets hävande. Där ej Konungen inom fjorton dagar, efter det sådan framställning skett, meddelar förordnande, som nyss är sagt, skall beslaget anses hävt.

Den, hos vilken beslag skett, är pliktig under beslagstiden förvara och taga vård om varan; och skall ersättning lämnas för varans vård ävensom, där beslaget häves, för skada, som under beslagstiden å varan uppkommit. Förordnar Konungen om varans avstående, skall ersättning enligt 1 § utgå efter varans värde vid tiden för beslagtagandet.

3 §.

Vid krig eller krigsfara, vari vårt land befinner sig, eller eljest under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden, vare innehavare

av anläggning eller annan egendom för tillverkning, beredning, reparation eller tillhandahållande av varor eller annat eller för transport pliktig att, där det för tillgodoseende av allmänt behov finnes erforderligt och Konungen därom förordnar, mot ersättning såväl ställa egendomen med tillbehör till kronans förfogande som vidtagna den förändring eller förflyttning med avseende å egendomens inredning eller utrustning, som påkallas. Vad nu sagts gälle ock ifråga om hus och byggnader att användas till bostad för vid driften erforderlig personal, upplag för materialier eller industriellt bruk.

Ersättning, som här sägs, skall utgå efter de grunder, som i rekvisitionslagen den 24 maj 1895 äro stadgade för bestämmande av fordringsbeloppen för utgjorda rekvisitioner.

4 §.

Ersättning, som i denna lag avses, skall bestämmas av värderingsnämnd, varom i rekvisitionslagen den 24 maj 1895 förmäles, och skall angående sätt och tid för ersättningens erläggande gälla vad i samma lag stadgas om likvid för fullgjord rekvisition.

5 §.

Söker innehavare av vara, om vars avstående Konungen enligt 1 § förordnat, med vetskap härom vid förfrågan av Konungens befallningshavande eller enligt dess uppdrag av kronobetjänt, vilseleda beträffande sitt innehav av varan eller dennas myckenhet, vare dömd till fängelse eller böter från och med etthundra till och med tiotusen kronor. Äro omständigheterna synnerligen försvårande, må till straffarbete i högst två år dömas.

Lag samma vare, där någon med vetskap om att vara tagits i beslag eller att egendom jämlikt 3 § ställts till kronans förfogande olovligen förfogar över, skadar eller förstör varan eller egendomen eller underlåter att om varan taga vård, då sådant åligger honom.

Den, som under tid, då han är ställd under tilltal för brott mot denna lag eller enligt densamma givna föreskrifter, ånyo begår sådant brott, skall, när han varder lagligen förvunnen därtill, för varje gång stämning därom utfärdats och delgivits, fällas till det straff, som för sådant brott är stadgat; dock må, där till straffarbete dömts, straffet icke överstiga två år.

Adömda böter tillfalla kronan. Saknas tillgång till böternas fulla gäldande, skall förvandling ske enligt allmänna strafflagen.

6 §.

Genom denna lag göres ej intrång i den rätt till rekvisition, som enligt rekvisitionslagen den 24 maj 1895 tillkommer militär myndighet.

7 §.

Konungen äge meddela de närmare föreskrifter, som må erfordras för tillämpning av denna lag eller i fråga om användande för det avsedda behovet av vad enligt denna lag tagits i anspråk av kronan.

Denna lag träder i kraft dagen efter den, då lagen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningsamling. Den enligt denna lag Konungen medgivna förfoganderätt inträder från och med den dag, som Konungen, efter utfärdad riksdagskallelse eller å tid, då riksdagen är samlad, genom allmän kungörelse bestämmer, och upphör ett år efter den dag, som sålunda för varje gång fastställs; dock att, därest vid årets utgång vårt land befinner sig i krig, förfoganderätten upphör först, sedan ett halvt år förflutit efter krigets slut. Av Konungen jämlikt denna lag givet förordnande må ej äga tillämpning och beslag, som meddelats, må ej gälla längre än nu är sagt.

*Bilaga II.***Förslag**

till

Lag

om förfogande över viss egendom vid krig, krigsfara eller andra utomordentliga, av krig föranledda förhållanden.

Härigenom förordnas som följer:

1 §.

Vid krig eller krigsfara, vari riket befinner sig, eller andra utomordentliga, av krig föranledda förhållanden äge Konungen, på sätt i denna lag stadgas, påfordra, att egendom till kronan avstås eller eljest ställes till dess förfogande.

2 §.

Inträda förhållanden, som i 1 § sägas, må förfoganderätt, som där avses, komma till utövning, sedan Konungen och riksdagen samfällt eller, mellan riksdagar, Konungen därom beslutat, för viss tid eller tills vidare. Meddelar Konungen sådant beslut, låte, där ej riksdag skall inom trettio dagar sammanträda, utfärda riksdagskallelse; och varde Konungens beslut ej i något fall gällande längre än till dess en månad förflutit efter det riksdagen sammankommit.

3 §.

Har beslut meddelats, som i 2 § sägs, och finnes med hänsyn till de förhållanden, varom i 1 § förmäles, att genom fri föryttring eller förbrukning av vara, som är för krigsbruk erforderlig eller eljest av betydelse för det allmänna, eller ock genom undanhållande av sådan vara från för-

brukning svårighet kan uppstå att tillgodose allmänt behov, vare innehavare av varan, om den uppenbarligen ej är för honom eller hans hushåll oundgängligen behöfelig, pliktig att, där Konungen så förordnar, avstå varan till kronan mot ersättning efter fulla värdet.

Har å dag, då förfoganderätt enligt vad i 2 § är stadgat upphör att gälla, vara, om vars avstående förordnande enligt förevarande § meddelats, ännu icke blivit inlöst, skall förordnandet ej vidare äga tillämpning.

4 §.

I avbidan å förordnande, som i 3 § sägs, om avstående av vara till kronan, äge Konungen låta beslagtagna varan. Har ej inom trettio dagar från beslagtagandet Konungen förordnat om varans avstående, äge innehavaren av varan hos Konungens vederbörande befallningshavande göra framställning om beslagets hävande. Där ej Konungen inom fjorton dagar efter det sådan framställning skett meddelar förordnande, som nyss är sagt, skall beslaget anses hävt.

Den, hos vilken beslag skett, är pliktig under beslagstiden taga vård om varan. Ersättning skall lämnas för varans vård ävensom, där beslaget häves, för skada, som till följd av beslaget kan hava uppkommit å varan. Förordnar Konungen om varans avstående, skall ersättning enligt 3 § utgå efter varans värde vid tiden för beslagtagandet.

Beslag, som enligt denna § meddelas, skall ej gälla efter dag, då förfoganderätt enligt vad i 2 § är stadgat upphör att gälla.

5 §.

Har beslut meddelats, som i 2 § sägs, och finnes med hänsyn till förhållanden, varom i 1 § förmåles, erforderligt, att anläggning eller annan egendom, som är avsedd eller kan användas för tillverkning, beredning, reparation eller tillhandahållande av vara eller transportmedel eller ock för transport, tages i anspråk för tillgodoseende av allmänt behov, vare egendomens innehavare pliktig att, där Konungen så förordnar, mot ersättning såväl ställa egendomen med tillbehör till kronans förfogande som vidtaga den förändring eller förflyttning med avseende å egendomens inredning eller utrustning, som påkallas. Vad nu sagts gälle ock ifråga om byggnader, som erfordras till bostad för arbetare och annan driftspersonal eller till upplag för materialier.

Ersättning, som här sägs, skall utgå efter de grunder, som i gällande lag angående skyldighet för kommuner och enskilde att fullgöra

rekvisitioner för krigsmaktens behov äro stadgade för bestämmande av fordringsbeloppen för utgjorda rekvisitioner.

Förordnande, som enligt denna § meddelats, må ej gälla efter dag, då förfoganderätt enligt vad i 2 § är stadgat upphör att gälla.

6 §.

Ersättning, som i denna lag avses, skall bestännas av värderingsnämnd, varom i den i 5 § omnämnda lag förmåles, och skall angående sätt och tid för ersättningens erläggande gälla vad i samma lag stadgas om likvid för fullgjord rekvisition.

7 §.

Har förordnande jämlikt 3 eller 5 § meddelats eller beslag enligt 4 § ägt rum, skall den, som med vetskap om förordnandet eller beslaget olovligen förfogar över, skadar eller förstör vara eller egendom eller underlåter att om vara taga vård, då sådant åligger honom, dömas till fängelse eller böter från och med etthundra till och med tiotusen kronor. Äro omständigheterna synnerligen försvårande, må till straffarbete i högst två år dömas.

Ådömda böter tillfalla kronan. Saknas tillgång till böternas fulla gäldande, skall förvandling ske enligt allmänna strafflagen.

8 §.

Genom denna lag göres ej intrång i den rätt till rekvisition, som enligt gällande författningar tillkommer militär myndighet.

9 §.

Konungen äge meddela de närmare föreskrifter, som må erfordras för tillämpning av denna lag eller ifråga om användande för det avsedda behovet av vad enligt lagen tagits i anspråk av kronan.

Denna lag träder i kraft dagen efter den, då lagen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningssamling.

*Utdrag av protokollet hållet i Kungl. Maj:ts lagråd fredagen den
31 mars 1916.*

Närvarande:

Justitieråden BERGMAN,
SJÖGREN,
Regeringsrådet PALMGREN,
Justitierådet DYBERG.

Enligt lagrådet tillhandakommet utdrag av protokollet över justitiedepartementens ärenden, hållet inför Ha:ns Maj:t Konungen i statsrådet den 17 mars 1916, hade Kungl. Maj:t förordnat, att lagrådets utlåtande skulle för det i § 87 regeringsformen omförmälda ändamål inhämtas över upprättat förslag till lag om förfogande över viss egendom vid krig, krigsfara eller andra utomordentliga, av krig föranledda förhållanden.

Förslaget, som finnes bilagt detta protokoll, hade inför lagrådet föredragits av konstituerade revisionssekreteraren Nils Edling.

I anledning av förslaget avgåvos följande yttranden av lagrådets särskilda ledamöter.

Justitieråden *Bergman* och *Dyberg*:

Ifrågavarande lagförslag innebär i förhållande till motsvarande bestämmelser i lagen den 3 juni 1915 om förfogande över vissa varor vid krig eller krigsfara eller andra utomordentliga, av krig föranledda förhållanden en väsentlig utsträckning av den Konungen tillkommande expropriationsrätt, detta ej mindre med avseende å föremålet för expropriationen än även i fråga om de förutsättningar, under vilka expropriationsrätten får komma till användning. Enligt 3 § kunna så gott som alla slag av varor bliva föremål för avstående, och enligt 5 § kunna de enskilda bliva skyldiga att ställa industriella anläggningar, kommunikationsanstalter och transportmedel till kronans förfogande. Ändamålet med

expropriationen angives i såväl 3 § som 5 § vara tillgodoseende av allmänt behov. Skall den enskilde vara pliktig underkasta sig så vittgående inskränkningar i förfoganderätten över sin egendom, torde, i likhet med vad som ansetts nödigt i nu gällande lag rörande expropriation av fast egendom ävensom det för innevarande års riksdag framlagda förslaget till ny sådan lag, så vitt möjligt i lagen böra närmare angivas de speciella ändamål, för vilka expropriation får äga rum. Så har visserligen ej skett i lagen den 3 juni 1915, men i nämnda lag är, såsom förut anmärkts, expropriationsrätten icke på långt när lika omfattande, varjämte samma lag endast är av provisorisk natur, under det att den nu föreslagna lagen icke är avsedd att erhålla sådan begränsad giltighet.

Tillämpningen av förslagets bestämmelser, särskilt de som innehållas i 5 §, torde framkalla en mångfald av civilrättsliga spörsmål, delvis av synnerligen invecklad natur. Dessa synas icke under ärendets behandling hava varit föremål för erforderligt överbäggande. Innan en expropriationsrätt av nu föreslagen omfattning stadgas i en lag av icke allenast provisorisk giltighet, böra dessa frågor på ett ingående sätt behandlas; och åt bestämmelserna bör givas en sådan avfattning, att lösningen av nämnda spörsmål därigenom, i den mån sådant är möjligt, underlättas.

I detta sammanhang må vidare anmärkas, att lämpligheten av att, på sätt som skett, uppdelas bestämmelserna i lagen den 3 juni 1915 å två särskilda lagar torde kunna ifrågasättas. De delar av nu förevarande lagförslag, som avse tillgodoseende av krigsmaktens behov, höra nära samman med stadgandena i den s. k. rekvisitionslagen. I den mån åter bestämmelserna gälla tillgodoseende av den civila befolkningens behov, stå de i ett visst sammanhang med föreskrifterna om rätt att fastställa maximipris och den därmed sammanhängande rätten till tvångsförsäljning. Vid den förnyade omprövning av ärendet, som bör föregå en definitiv lagstiftning i ämnet, torde med hänsyn härtill böra tagas under överbäggande, huruvida icke till äventyrs de nya lagbestämmelserna lämpligare böra meddelas i ovan antydda ordning.

På grund av vad nu anförts hemställas, att den nya lagstiftningen i ämnet i likhet med den nu gällande lagen erhåller allenast begränsad giltighetstid, vilken lämpligen kan bestämmas till den 1 maj 1917. I så fall bör stadgandet i 2 § utgå och föreskrifterna i 3 § andra stycket, 4 § tredje stycket och 5 § tredje stycket ersättas med i sammanhang med stadgandet om lagens ikraftträdande och giltighetstid intagna bestämmelser motsvarande dem, vilka finnas i nu gällande lags slutstadgande.

Även i övrigt synes det lämpligt att upptaga nämnda lags bestämmelser, i den mån ej annat påkallas av den utvidning av expropriations-

rätten, som det anses oundgängligen nödvändigt att redan nu företaga. Sålunda böra bestämmelserna i förslagets 3 § bringas till närmare överensstämmelse med innehållet i 3 § av nu gällande lag. Väl torde av utredningen framgå, att en utvidgning av föremålet för expropriationen i enlighet med det remitterade förslaget är av behovet påkallad, men i fråga om de föreslagna förutsättningarna för expropriationsrättens utövande torde erinringar kunna göras.

Även om det må anses befogat, att vara, som avses i 3 §, skall kunna, om blott den uppenbarligen ej är för innehavaren eller hans hushåll oundgängligen behöfelig, exproprieras för tillgodoseende av allmänt behov av särskilt stor betydelse eller trängande beskaffenhet, vare sig behovet är av militär eller civil art, synes en så långt gående expropriationsrätt ej böra medgivas för tillgodoseende av mindre viktiga eller mindre trängande allmänna behov. I fråga om behov av det senare slaget synes vid förekommande expropriation innehavare av vara skäligen böra få undantaga jämväl vad han av varan behöver för annan av honom idkad näring än handel. Med tillämpning av denna grundsats skulle t. ex. beträffande en för allmänheten behöfelig förbrukningsvara den vidsträcktare expropriationsrätten få utövas, om verklig brist på varan hotade, men endast den mindre vittgående expropriationen få komma till användning, om väl en för allmänheten oläglig knapphet i tillgången på varan men ej brist på densamma vore att befara. Atminstone i avbidan på vidare utredning synes en sålunda reglerad expropriationsrätt böra vara till fyllest. På grund härav hemställes om sådan ändring av förslagets 3 §, att expropriation, i den omfattning där angives, må äga rum allenast för tillgodoseende av allmänt behov av synnerlig vikt, och att vid expropriation av vara för tillgodoseende av annat allmänt behov innehavare av sådan vara skall vara pliktig avstå allenast vad för honom eller hans hushåll eller för annan av honom idkad näring än handel uppenbarligen ej är behöfeligt. I anslutning till den sålunda föreslagna begränsningen av 3 § hemställes, att expropriation enligt 5 § av förslaget må ske endast för tillgodoseende av allmänt behov av synnerlig vikt.

Beträffande 3 § må vidare anmärkas, att den i första stycket meddelade föreskriften om ersättning efter fulla värdet är vilseledande, då, enligt vad motiven giva vid handen, meningen är, att ersättningen i regel skall utgå efter vissa på förhand upprättade taxor. Berörda föreskrift ävensom motsvarande bestämmelse i andra stycket av 5 § kunde lämpligen ersättas av ett tillägg till 6 § av innehåll, att ersättning, som i denna lag avses, skall utgå efter de grunder, som i lag angående skylighet för kommuner och enskilde att fullgöra rekvisitioner för krigs-

maktens behov äro stadgade för bestämmande av ersättningen för gjorda rekvisitioner. Om dylika taxors upprättande torde nämligen föreskrift böra intagas i sistnämnda lag.

I anslutning till vad ovan anförts synas bestämmelserna i 4 § böra utgå. Behovet av desamma kan icke anses vara så trängande, att därmed icke nu kan anstå. Mot förslaget i denna del må dessutom erinras, att det synes oegentligt och mindre lämpligt att benämna det avsedda förfarandet för ett beslagtagande, då den Konungen tillerkända rätten torde innebära allenast en rätt att förbjuda den enskilde att annorledes än för sig och sitt hushåll förfoga över varan, ävensom att den i paragrafen omförmälda tid av fjorton dagar bör räknas från det framställning om beslagets hävande gjorts hos Konungen, då det är Konungen, som har att besluta i saken.

Stadgandet i första stycket av 5 § bör, förutom den ändring som ovan föreslagits, underkastas någon jämkning i fråga om avfattningen, på det att större tydlighet i vissa avseenden må vinnas. Enligt motiven är det meningen, att på grund av detta stadgande den enskilde skall kunna förklaras pliktig att till kronan under nyttjanderätt upplåta i paragrafen avsedd egendom men även att med användande av sådan honom tillhörig egendom åt kronan utföra vissa tjänstbarheter. Denna innebörd av stadgandet framgår ej med erforderlig tydlighet. Vidare må erinras, att med det i paragrafen använda uttrycket *tillbehör* torde böra förstås maskiner och dylikt men däremot ej bränsle, råmaterialier och annat, som under egendomens nyttjande förbrukas eller undergår beredning. För att enligt förslaget erhålla förfoganderätten över varor av sistnämnda slag läser kronan endast kunna använda expropriation enligt 3 §. Även härutinnan är ett förtydligande önskvärt.

Vinner vad ovan anförts beträffande 4 § avseende, påkallas därav någon jämkning i 7 §.

Slutligen kan ifrågasättas, huruvida icke i förslaget böra intagas stadganden motsvarande 5 § och 7 § andra stycket i det förslag till lag om fastställande av högsta pris å vissa varor vid krig, krigsfara eller andra utomordentliga, av krig föranledda förhållanden m. m., över vilket lagrådet under gårdagen avgivit utlåtande. I lagen den 3 juni 1915 finnes ett stadgande av i viss mån liknande innebörd.

Justitierådet *Sjögren* och regeringsrådet *Palmgren*:

Förslagets huvudbestämmelser, som meddelats i 3 och 5 §§, innefatta en expropriationsrätt av synnerligen vidsträckt omfattning såväl med hänsyn till föremålen för förfogandet som med avseende å förutsättnin-

garna för expropriationsrättens inträdande. Stadgandet i 3 § omfattar alla slags varor med undantag av rena lyxartiklar, och förutsättning för expropriationen är allenast, att genom enskilt förfogande svårighet kan uppstå att tillgodose allmänt behov. Huru vidsträckt sistnämnda uttryck bör fattas, är tveklaktigt, men av förslaget motivering framgår, att det icke allenast avser det allmännas eget behov, utan även omfattar allt, som kan med något skäl betecknas såsom allmänhetens behov. Den enskildes intresse är endast tillgodosett genom bestämmelsen, att vara, som är behöflig för innehavaren eller hans hushåll, ej får tagas i anspråk. Ett avvägande av de olika intressenas vikt och betydelse har icke föreskrivits; åt det allmännas och allmänhetens intressen såsom sådana har utan vidare tillerkänts företräde framför den enskildes rätt. Naturligtvis kommer i verkligheten ett dylikt avvägande så vitt möjligt att ske, men det häntyder på en svaghet i förslaget, att dess tillämpning icke kan tillnärmelsevis ifrågakomma i den omfattning, som förslaget lydelse möjliggör. Att detta förhållande i verkligheten kan leda till betydande ojämnheter i fråga om storleken av de enskildes uppoffringar, är uppenbart. Om nödiga förarbeten funnits, torde det icke hava mött oöverstigliga svårigheter att i detta fall liksom vid annan expropriationslagstiftning närmare angiva de särskilda ändamål, för vilka i det helas intresse enskild rätt måste vika. På detta sätt hade en naturlig begränsning av expropriationsrätten kunnat vinnas.

Önskvärt hade ock varit, att vid förslaget utarbetande de civilrättsliga verkningarna av det i 3 § omnämnda förordnandet om egendoms avstående kunnat närmare bestämmas. Det ligger i sakens natur, att i berörda förordnande varan icke alltid kan så noggrant angivas, att icke en viss prövningsrätt måste tillkomma de myndigheter, som skola befordra beslutet till verkställighet. Förordnandets omedelbara verkan blir härigenom i motsvarande grad obestämd. Vid verkställigheten, som i förslaget alls icke reglerats, kunna ock uppstå svårlösta frågor om tidpunkten för äganderättens övergång, om faran för godset, om panthavares rättigheter och förpliktelser. Dessa och andra dylika frågor, som vid en expropriationslagstiftning av den omfattning, varom nu är fråga, icke böra helt och hållet förbigås, kunna ej slutgiltigt ordnas genom de närmare föreskrifter, som med stöd av stadgandet i 9 § utfärdas.

Likartade spörsmål av än större räckvidd kunna uppkomma vid tillämpning av stadgandet i 5 §. Detta stadgande innefattar principiellt en nyhet därutinnan, att fast och lös egendom i förening med vissa personliga prestationer behandlas såsom föremål för ett enda förfogande. Ett så omfattande ingrepp i den enskildes rättssfär måste givetvis föranleda upp-

komsten av en mängd rättsförhållanden, som hittills icke förekommit i rättstillämpningen. Om frivilliga överenskommelser av dylik art träffas, erfordras tydligen detaljerade bestämmelser om parternas rättigheter och skyldigheter, så mycket mer som även tredje mans rätt härvid måste beaktas. För tillämpningen av stadgandet i 5 § har det däremot ansetts tillräckligt, att några allmänna föreskrifter meddelats om ersättningen. Men åtminstone själva grunddragen av det rättstillstånd, som uppstår, då frivillig överenskommelse icke träffas, synas kunna och böra i lag angivas. Även förhållandet till lagen om maximipris, vilken delvis tjänar samma syfte som förevarande förslag, borde bliva föremål för ett närmare övervägande. Exempelvis må nämnas, att om maximipris blivit åsatt viss vara och denna undanhålles från förbrukning, icke blott stadgandet i 3 § av det förslag, varom nu är fråga, utan även bestämmelserna i 3 § av den föreslagna lagen om maximipris kunna komma till användning.

De brister, som efter vad ovan antytts vidlåda förslaget, kunna svårigen i frågans nuvarande läge avhjälpas. Det synes vid sådant förhållande icke finnas annan utväg än att i avbidan på en mera ingående behandling av det viktiga ämnet begränsa lagens giltighetstid, exempelvis till den 1 maj 1917. Under denna förutsättning bör stadgandet i 2 § uteslutas och övriga i anledning därav nödiga jämkningar vidtagas. Bestämmelserna i sista styckena av 3, 4 och 5 §§ böra utgå och i lagen en slutbestämmelse meddelas av ungefär samma innehåll som i nu gällande lag av den 3 juni 1915 om förfogande över vissa värar vid krig eller krigsfara eller andra utomordentliga, av krig föranledda förhållanden.

Vidkommande förslagets detaljer kan anmärkas, att, på sätt justitieråden Bergman och Dyberg erinrat, den i första stycket av 3 § meddelade föreskriften om ersättning efter fulla värdet ävensom motsvarande bestämmelse i andra stycket av 5 § böra ersättas av ett tillägg till 6 § av innehåll, att ersättning, som i denna lag avses, skall utgå efter de grunder, som i lag angående skyldighet för kommuner och enskilde att fullgöra rekvisitioner för krigsmaktens behov äro stadgade för bestämmande av ersättningen för gjorda rekvisitioner. Om upprättande av de taxor, efter vilka i vissa fall ersättningen skall utgå, böra föreskrifter intagas i sistnämnda lag.

Ur protokollet:

Erik Ölander.

*Utdrag av protokollet över justitiedepartementsärenden, hållet inför
Hans Maj:ts Konungen i statsrådet å Stockholms slott
tisdagen den 4 april 1916.*

Närvarande:

Hans excellens herr statsministern HAMMARSKJÖLD,
Hans excellens herr ministern för utrikes ärendena WALLENBERG,
Statsråden HASSELROT,
VON SYDOW,
STENBERG,
MÖRCKE,
LINNÉR,
VENNERSTEN,
WESTMAN,
BROSTRÖM.

Departementschefen, statsrådet Hasselrot anmälde, efter gemensam beredning med chefen för lantförsvarsdepartementet, chefen för sjöförsvarsdepartementet, chefen för finansdepartementet och chefen för jordbruksdepartementet, lagrådets den 31 nästlidne mars avgivna utlåtande över det den 17 i samma månad till lagrådet remitterade förslaget till lag om förfogande över viss egendom vid krig, krigsfara eller andra utomordentliga, av krig föranledda förhållanden.

Efter att hava redogjort för utlåtandets innehåll anförde departementschefen:

»Lagrådets ledamöter äro eniga däruti, att den blivande lagen bör, i motsats till vad i det remitterade förslaget ifrågasatts, erhålla blott provisorisk giltighet, huvudsakligen emedan i förslaget icke närmare angivas de speciella ändamål, för vilka expropriation i enlighet med de föreslagna bestämmelserna får äga rum, och icke heller till besvarande upp-

tagas vissa understundom svårlösta spörsmål av civilrättslig natur, som kunna uppkomma i samband med en sådan expropriation, brister, som enligt lagrådets mening icke nu kunna avhjälpas. Vad då först angår de olika ändamålen för expropriationen har i 3 § av det remitterade förslaget såsom föremål för expropriation angivits sådan vara, som är för krigsbruk erforderlig eller eljest av betydelse för det allmänna, varjämte såväl i denna som i 5 § av samma förslag stadgats såsom förutsättning för expropriation att densamma med hänsyn till de förhållanden, som i lagen avses, finnes erforderlig för tillgodoseende av allmänt behov. Att närmare i lag angiva de särskilda ändamål, för vilka expropriationsrätten skall kunna begagnas, skulle enligt vad under förarbetena visat sig knappast låta sig göra utan en tyngande och kanske likväl ofullständig uppräknig. Beträffande därefter den anmärkta bristen ifråga om stadganden av civilrättslig art har jag vid ärendets tidigare behandling ingalunda förbisett frånvaron i förslaget av föreskrifter i detta avseende, men jag har ansett behovet av sådana bestämmelser i en lag av den natur, som den förevarande, kunna ifrågasättas, då lagens tillämpning åtminstone i visst hänseende, nämligen såvitt angår förfogande över industriella anläggningar eller därmed jämförlig egendom, avsetts skola — även om lagen bleve permanent — förekomma endast i undantagsfall, i det att frivillig överenskommelse torde bliva regel. För övrigt torde många av de civilrättsliga spörsmål, som expropriationen medför, böra regleras först vid rättstillämpningen. I sakens nuvarande läge anser jag mig emellertid böra tillstyrka, att åt lagen gives blott provisorisk giltighet, lämpligen till den 1 maj 1917. Om så sker, bör ock, såsom lagrådet erinrat, stadgandet i 2 § utgå och föreskrifterna i 3 § andra stycket, 4 § tredje stycket och 5 § tredje stycket ersättas med i sammanhang med stadgandet om lagens ikraftträdande och giltighetstid intagna bestämmelser motsvarande dem, vilka finnas i nu gällande förfogandelags slutstadgande.

I fråga om lagförslagets detaljer hava två ledamöter i lagrådet hemställt om sådan ändring av 3 § i det remitterade förslaget, att expropriation i den omfattning där anges må äga rum allenast för tillgodoseende av allmänt behov av synnerlig vikt, t. ex. om verklig brist hotar på en för allmänheten behövlig nödvändighetsvara, och att vid expropriation av vara för tillgodoseende av annat allmänt behov, såsom då väl en för allmänheten oläglig knapphet i tillgången på varan men ej verklig brist på densamma är att befara, innehavare av sådan vara skall vara pliktig avstå allenast vad för honom eller hans hushåll eller för annan av honom idkad näring än handel uppenbarligen ej är behöfligt. Nämnda ledamöter utgå emellertid härvid från att det i praktiken skulle i allmänhet vara

möjligt att skilja mellan brist på en vara, å ena sidan, och knapphet i tillgången därpå, å den andra. Detta synes mig dock ganska tvivelaktigt och jag finner det ej heller nödvändigt, att denna skillnad i lagen upprätthålles. Ifrågavarande anmärkning, liksom en därmed sammanhängande, av samma ledamöter framställd erinran beträffande 5 § anser jag fördenskull icke böra föranleda någon andring i förslaget.

Icke heller tror jag mig böra tillmötesgå dessa ledamöters önskan, att ur lagförslaget måtte uteslutas stadgandena i 4 § av det remitterade förslaget om rätt för Kungl. Maj:t att beslagtaga vara. Behovet av en dylik rätt torde nog icke kunna med skäl bestridas. Vad beträffar stadgandets formulering torde väl, såsom av samma ledamöter framhållits, benämningen *beslag* kunna synas i viss mån oegentlig, då med stadgandet avses förbud för vederbörande innehavare att annorledes än för sig och sitt hushåll förfoga över varan. Något hinder att för sådan åtgärd använda nyssnämnda kortare beteckning torde emellertid ej föreligga. Ett förtydligande i lagtexten av åtgärdens innebörd torde dock vara på sin plats och har fördenskull av mig vidtagits.

De inom lagrådet framställda anmärkningar, som icke bemötts med vad jag nu anfört, hava ansetts böra föranleda tillägg eller jämkningar i lagtexten och vissa sådana hava jämväl i övrigt vidtagits.

Föredraganden uppläste härefter det sålunda förändrade förslaget till lag om förfogande över viss egendom vid krig, krigsfara eller andra utomordentliga, av krig föranledda förhållanden samt hemställde, att förslaget måtte jämlikt § 87 regeringsformen genom proposition föreläggas riksdagen till antagande.

Med bifall till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan täcktes Hans Maj:t Konungen förordna, att till riksdagen skulle avlätas proposition av den lydelse bilaga vid detta protokoll utvisar.

Ur protokollet

N. Beite.

Stockholm 1916. **Kungl. Boktryckeriet, P. A. Norstedt & Söner.**

160867